ธรรมปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขในภายหน้า ตอนที่ ๓

พระเทพญาณมงคล (เสริมชัย ชยมงฺคโล)

ธรรมปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขในภายหน้า ตอนที่ ๓

ปาฐกถาธรรม

ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์
วันอาทิตย์ ที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

เจริญพร ญาติโยมสาธุชนผู้ฟังทุกท่าน

วันนี้อาตมภาพก็ได้มาพบกับท่านผู้ฟังอีกเช่นเคย ในรายการปาฐกถาธรรมทาง สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กรมประชาสัมพันธ์ ทุกวันอาทิตย์สัปดาห์ที่ ๓ ของเดือน

เมื่อเดือนที่แล้ว อาตมภาพได้กล่าวถึงหลักธรรมปฏิบัติ ๔ ประการ อันจะยังประโยชน์ เกื้อกูล และความเจริญสันติสุข ให้บังเกิดมีแก่ผู้ปฏิบัติอีกต่อไปในภายหน้า หลักธรรม ๔ ประการนี้ คือ สัทธาสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ สีลสัมปทา คือความถึง พร้อมด้วยศีล ๑ จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการเสียสละหรือบริจาค ๑ และปัญญา สัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑

หลักธรรมปฏิบัติ ๒ ข้อแรก คือ สัทธาสัมปทาและสีลสัมปทา นั้น อาตมภาพได้กล่าว แล้วเมื่อครั้งที่แล้ว ในวันนี้อาตมภาพจะได้ข้ามไปกล่าวถึงหลักธรรมปฏิบัติข้อปัญญา สัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยปัญญาก่อน ดังต่อไปนี้

ข้อ ๔ ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา

คำว่า “ปัญญา” หมายถึง ความเฉลียวฉลาด “ความรอบรู้” หรือ “ความรู้ทั่ว” บางทีใช้คู่กับคำว่า “สติ” ซึ่งหมายถึง “ความรู้สึกรับผิดชอบ” หรือ “ความระลึกได้” เมื่อ ใช้คู่กันว่า “สติปัญญา” จึงหมายถึง “ปัญญารอบคอบ” กล่าวคือ ความรู้สึกรับผิดชอบชั่ว ดี ได้แก่ ความรู้และระลึกได้ ว่านี้เป็นแนวทางที่ถูก เป็นทางเจริญ ที่ควรดำเนิน นี้เป็น แนวทางที่ผิด เป็นทางเสื่อมแห่งชีวิต ที่ไม่ควรดำเนิน เป็นต้น

เฉพาะคำว่า “ปัญญา” ตามความหมายอันเป็นที่เข้าใจกันโดยธรรมดาว่า คือ “ความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้” นี้มีอยู่ ๒ ระดับ คือ ความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้ใน คดีโลก ประการ ๑ และความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้ หรือ รู้ทั่ว ในคดีธรรม อีกประการ หนึ่ง

ปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดรอบรู้ ในคดีโลก นั้นหมายถึง ความเฉลียวฉลาด รอบรู้ในการดำเนินชีวิตประจำวันไปสู่ความสำเร็จ ได้ถึงความสุขความเจริญ รู้จักป้องกัน และแก้ไขปัญหาชีวิตหรือกิจการงานอาชีพของตน มิให้ผิดพลาดเสียหาย มิให้เป็นไปใน

ทางเสื่อม หรือเป็นโทษเป็นความทุกข์เดือดร้อน ปัญญาความฉลาดรอบรู้ในขั้นนี้ ย่อมมีได้ เพิ่มพูนขึ้นได้ ด้วยการศึกษาเล่าเรียนศิลปวิทยาหรือวิชาการต่างๆ จากสถาบันการศึกษาตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษา ชั้นมัธยม และชั้นอุดมศึกษาสูงยิ่งๆ ขึ้นไป เพื่อเป็นพื้นฐานใช้ประกอบการทำกิจการงานในอาชีพของตน เป็น "การศึกษาอบรมก่อนทำงาน" เมื่อได้เข้าประกอบกิจการงานในอาชีพแล้ว ก็ยังสามารถจะเพิ่มพูนสติปัญญาความรอบรู้ได้อีก โดยการศึกษาอบรมวิชาการใหม่ๆ เพิ่มเติม รวมทั้งการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องหรือปัญหาที่ควรรอบรู้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น และเพิ่มพูนทักษะ คือ ความชำนาญกิจการงานอาชีพ ด้วยการอบรมเรียนรู้หาประสบการณ์ในการทำกิจการงานเพิ่มเติม ตลอดทั้งประสบการณ์ในการคบคน ในการทำงาน และการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ในสังคมทุกระดับ จนกลายเป็นความรอบรู้และชำนาญพิเศษ เป็น "การศึกษาอบรมเมื่อได้เข้าทำงานแล้ว"

ปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดรอบรู้ รวมเข้ากับ ความชำนาญพิเศษ นี้เอง ที่กลายเป็น "ความรู้ความสามารถ" อันนับเป็นปัญญาที่จะอำนวยคุณประโยชน์แก่การดำเนินชีวิตของตนไปสู่ความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถให้ถึงความสุขความเจริญและความมั่นคงในชีวิตยิ่งขึ้นไปอีกได้

แต่ปัญญาความรู้ความสามารถ ของบุคคลที่ได้พัฒนาสูงขึ้นมาเป็นลำดับดังที่กล่าวแล้วนี้ จะเป็นคุณแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น ให้ถึงความเจริญรุ่งเรืองและความสันติสุข อย่างมั่นคงได้ จะต้องเป็นความรู้ความสามารถอันประกอบด้วยคุณธรรม คือ จะต้องเป็นผู้มีศีลมีธรรมประจำใจ กล่าวคือ จะต้องมีคุณธรรมของบัณฑิตผู้มีปัญญารอบรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่ความเจริญและสันติสุข ชื่อว่า "มงคล" อีกด้วย ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสไว้ มีมาในมงคลสูตรว่า

"อเสวนา จ พาลานํ ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา
ปูชา จ ปูชนียานํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมนฺติ.

แปลความว่า การไม่คบคนพาล ๑ การคบแต่บัณฑิต ๑ การบูชาบุคคล (และข้อปฏิบัติ) ที่ควรบูชา ๑ นี้เป็นมงคลอันสูงสุด"

เป็นต้น

ผู้ที่มีปัญญา คือผู้มีทั้งความรู้ความสามารถ อันกอปรด้วยคุณธรรมอย่างนี้ และมีสติ คือ ความระลึกได้อยู่เสมอ จึงชื่อว่า "มีสติปัญญาสามารถ" คือ ความรู้สึกรับผิดชอบชั่ว-ดี กล่าวคือ ความรอบรู้และระลึกได้ว่า นี้เป็นทางเจริญ นี้เป็นทางเสื่อม แห่งชีวิตตามที่เป็นจริง ผู้เจริญด้วยสติปัญญาสามารถอย่างนี้ ย่อมสามารถดำเนินชีวิตของตน และแม้นำชีวิตผู้อื่นด้วย ให้ถึงความสำเร็จ ให้บรรลุความเจริญและสันติสุขอย่างมั่นคงได้ คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนพึงเจริญปัญญา คือ ความรอบรู้และความสามารถ กอปรด้วยคุณธรรม รวมเป็น "สติปัญญาสามารถ" อย่างนี้ จึงจัดว่าเป็นผู้มีปัญญาที่ดีเลิศอันประเสริฐกว่าทรัพย์ใดๆ ในโลก ดังธรรมภาษิต (นัย. - ม.ม. ๑๓/๔๑๓) ว่า

ปญฺญา ว ธเนน เสยฺโย = ปัญญาเทียว ประเสริฐกว่าทรัพย์

และ (สํ.ส. ๑๕/๕๘, ๓๑๕) ว่า

ปญฺาชิวีชีวิตมาหุ เสฏฺฐํ = ปราชญ์กล่าวชีวิตของผู้เป็นอยู่ด้วยปัญญาว่า ประเสริฐสุด

ส่วนผู้มีปัญญาความรอบรู้และความสามารถในทางโลก แต่ขาดคุณธรรม ย่อมยังโทษและความทุกข์เดือดร้อนให้บังเกิดแก่ตนเองและผู้อื่นได้ ตามส่วนแห่งบาปอกุศลที่ตนกระทำแฝงร่วมไปกับปัญญารอบรู้ในคดีโลกที่ตนมีอยู่นั้น บุคคลเช่นนั้น จึงได้ชื่อตามพฤติกรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ตนกระทำ เป็นต้นว่า "คนฉลาดแกมโกง" บ้าง "คนเจ้าเล่ห์" บ้าง "คนเหลี่ยมจัด หรือ รอบจัด" บ้าง และ "คนน้ำนิ่ง ไหลลึก" บ้าง เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้มีความฉลาดรอบรู้ แต่แฝงไว้หรือเต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยมที่คอยแต่จะหาช่องทางเอารัดเอาเปรียบผู้อื่น บุคคลประเภทนี้ย่อมกลายเป็น "คนพาล" คือ คนโง่ไปในสายตาของบัณฑิตผู้รู้บาปบุญคุณโทษตามที่เป็นจริง เพราะคนพาลย่อมปฏิบัติตนนำตน ไปสู่ความเสื่อมหรือเป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนได้ในภายหลัง สมดังพระพุทธภาษิต (ขุ.ข.๒๕/.../๒๙) ว่า

"ยาวเทว อนตฺถาย ตฺตํ พาลสฺส ชายติ
หนฺติ พาลสฺส สุกฺกํสํ มุทฺธํ อสฺส วิปาตยํ.

แปลความว่า ความรู้เกิดแก่คนพาล ก็เพียงเพื่อความฉิบหาย มันทำให้สมองของเขาไขว้เขว ย่อมฆ่าส่วนที่เป็นธรรมขาวของคนพาล (นั้นเอง) เสีย."

เพราะเหตุนั้น บัณฑิตผู้มีปัญญาจึงไม่ประมาทขาดสติสัมปชัญญะใช้ความฉลาดรอบรู้ในทางที่ไม่ดีกับใครๆ จะใช้แต่ความฉลาดรอบรู้ในทางที่ดี ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์และความสันติสุขแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น กอปรด้วยพรหมวิหารธรรม ปรารถนาจะให้สัตว์โลกทั้งหลายพ้นทุกข์และให้อยู่ดีมีสันติสุขทั่วหน้ากัน ปัญญาความรอบรู้และความสามารถจึงต้องประกอบด้วยคุณธรรมเสมอไป โลกจึงจะถึงความเจริญและสันติสุขได้ตามส่วน ด้วยประการฉะนี้ นี้เป็นปัญญาในคดีโลก คือ ในระดับชาวโลกที่ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข

ส่วน “ปัญญา” คือ ความฉลาดรอบรู้ในคดีธรรม กล่าวคือ ในระดับที่ผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อผู้อบรมกาย วาจา ใจ ด้วยศีลสิกขา คือ การศึกษาอบรมศีล ถึงอธิศีล คือศีลอันยิ่ง จิตตสิกขา คือ การศึกษาอบรมจิต ถึงอธิจิตต คือ จิตอันยิ่ง และ ปัญญาสิกขา คือ การศึกษาอบรมปัญญา ถึงอธิปัญญา คือปัญญาอันยิ่ง อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เพื่อความบรรลุมรรคผลและนิพพาน ที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และถึงบรมสุขอันถาวร นั้น มีอยู่ ๓ ระดับ คือ

(๑) ปัญญาในระดับโลกิยธรรม คือ ปัญญารู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้กฎแห่งกรรม ว่าทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว รู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิต ในระดับพอที่จะให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมโลกได้อย่างสันติสุข กล่าวโดยย่อ คือ ปัญญารู้เรื่อง “ศีลธรรม” ได้แก่ รู้คุณของการปฏิบัติธรรม อันมีเบญจศีล เบญจธรรม บุญกิริยาวัตถุ อิทธิบาทธรรม ทิฏฐธัมมิกัตถธรรม สัมปรายิกัตถธรรม และสมาธิ ปัญญา เป็นต้น และรู้โทษของการไม่ประพฤติปฏิบัติตามพระสัทธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ได้ตรัสไว้ดีแล้วอีกด้วย

ปัญญาในระดับโลกิยธรรมนี้แหละ ที่ชาวโลกพึงปลูกฝังให้เกิดมีและให้เจริญยิ่งขึ้นในจิตสันดาน ควบคู่กันไปกับปัญญารอบรู้ในคดีโลก คือ ปัญญารอบรู้ในวิชาการทางโลก และความสามารถในการประกอบสัมมาอาชีวะ ดังที่กล่าวกันว่า “ความรู้ต้องคู่กับคุณธรรม” รวมเป็น “สติปัญญาสามารถ” จึงจะสามารถนำชีวิตตนและผู้อื่น ในปกครองบังคับบัญชา ไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองและสันติสุข ไม่ไปในทางเสื่อมที่จะเป็นโทษหรือเป็นความทุกข์เดือดร้อน ได้อย่างแน่นอนกว่าผู้ไม่มีคุณธรรมประจำใจ มากมายนัก

ปัญญาในระดับนี้ ย่อมเกิดมีและเจริญขึ้นในจิตสันดานได้ด้วยการศึกษาหาความรู้ จากการอ่านหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า และการฟังธรรม ชื่อว่า สุตมยปัญญา และจากการคิดพิจารณาหลักธรรมให้เข้าใจในเหตุและผล ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแนะนำสั่งสอนไว้ เพื่อนำหลักธรรมไปใช้ให้ถูกต้องและได้ผลดี ชื่อว่า จินตมยปัญญา แล้วลงมือปฏิบัติพระสัทธรรม จนมีประสบการณ์ว่า เป็นข้อปฏิบัติที่ให้เกิดประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่นอย่างไรบ้าง

และถ้าได้ฝึกอบรมจิตใจให้สงบ ให้หยุดให้นิ่ง เป็นสมาธิแนบแน่นมั่นคง ถึงขั้นฌานจิต ให้จิตใจบริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ ให้สามารถเจริญปัญญาขั้นสูงยิ่งขึ้นไปอีก ถึงรู้-เห็นภพภูมิของสัตว์โลกอื่นที่ไปดี คือ สุคติภพ และ/หรือที่ไปไม่ดี คือทุคติภพ และรู้เห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกที่เป็นไปตามกรรมดี หรือกรรมชั่ว อีกด้วยแล้ว ปัญญาในชั้นนี้ ชื่อว่า “ภาวนามยปัญญา” อันจะเป็นบาทฐานให้เจริญปัญญาสูงขึ้นไปถึงโลกุตตรปัญญา ดังที่จะได้กล่าวต่อไป

ภาวนามยปัญญาในชั้นต้น อันจะเป็นบาทฐานแก่การเจริญโลกุตตรปัญญาต่อไปนี้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อยังเป็นพระมหาโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญสมณธรรมที่ใต้ควงไม้ศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ก่อนแต่จะได้บรรลุพระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ในตอนรุ่งอรุณของคืนวันเพ็ญเดือนวิสาขะ คือ เดือน ๖ เมื่อ ๒๕๘๗ ปีล่วงมาแล้วนั้น ก็ได้เจริญภาวนาสมาธิถึงจตุตถฌาน แล้วน้อมพระทัยไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือญาณระลึกชาติได้ เป็นการบรรลุวิชชาที่ ๑ ในยามต้นแห่งราตรี และ จุตูปปาตญาณ คือ ญาณหยั่งรู้ว่าสัตว์โลกทำกรรมอย่างไร ย่อมได้รับผลกรรมอย่างไร เป็นการบรรลุวิชชาที่ ๒ ในยามกลางแห่งราตรี มาแล้ว ดังมีพระพุทธดำรัสตรัสกะโพธิราชกุมาร ผู้เป็นพระราชโอสรของพระเจ้าอุเทน ผู้ครองแคว้นวังสะ ในสมัยพุทธกาลนั้น (ม.ม.๑๓/๗๕๕-๗๕๗/๖๘๖-๖๘๘) ว่า

“ครั้นเราบริโภคอาหารหยาบ มีกำลังขึ้นแล้ว ก็สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่.

บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุข ผู้ได้ฌานเกิดแต่สมาธิอยู่.

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ตติยฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัส โทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่”

“เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อ “ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ” เรานั้นย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทส ด้วยประการฉะนี้. ราชกุมาร นี้เป็นวิชชาที่ ๑ ที่เราได้บรรลุแล้ว ในปฐมยามแห่งราตรี. อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

เรานั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อ “จุตูปปาตญาณ” รู้จุติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เรานั้นย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพพจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ด้วยประการฉะนี้. ราชกุมาร นี้เป็น วิชชาที่ ๒ ที่เราได้บรรลุแล้ว ในมัชฌิมยามแห่งราตรี. อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่.

ปัญญาในขั้น ภาวนามยปัญญา นี้ สูงกว่า ละเอียด ลึกซึ้ง แจ่มแจ้งกว่าปัญญาในชั้น “สุตมยปัญญา” และ “จินตมยปัญญา” เพราะเป็นปัญญาที่เกิดแต่การเห็นสภาวะของธรรมชาติ คือ ได้เห็นแล้วจึงรู้ ความเป็นไปของสัตว์โลก ที่กำลังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารจักรนี้ ตามที่เป็นจริง ว่า เป็นไปตามกรรมดี หรือ กรรมชั่ว อย่างๆ นั้นๆ มิใช่เป็นปัญญาที่เพียงแต่เกิดจากความคิดคาดคะเน หรือความคิดเดาเอาว่าน่าจะเป็น หรือคงจะเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ ซึ่งยังมิโอกาสผิดพลาดจากความเป็นจริงได้ เพราะเหตุนั้น บัณฑิตผู้รู้จริงเมื่อกล่าวถึงพระธรรมคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมักกล่าวสรรเสริญพระพุทธองค์ผู้ทรงคุณธรรมประเสริฐ ว่า เป็นผู้เจริญปัญญาจากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น ดังที่กล่าวกันเป็นภาษาบาลีว่า

“เตน ภควตา ชานตา ปสฺสตา อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน... ฯเปฯ

อันพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรงเห็นแล้ว ผู้เป็นพระอรหันต์ ผู้ตรัสรู้แล้วเองโดยชอบ...ฯลฯ”

ดังนี้เป็นต้น

การเจริญปัญญาในขั้น “ภาวนามยปัญญา” นี้ แม้คฤหัสถ์ผู้ครองเรือน ผู้มีปัญญาระดับโลกิยธรรมเป็นพื้นฐานในจิตสันดาน เป็นผู้ประพฤติปฏิบัติธรรม มีศีลมีธรรมดีพอสมควรอยู่แล้ว ย่อมสามารถเจริญภาวนาสมาธิ และเจริญปัญญา จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็นสภาวะของธรรมชาติตามที่เป็นจริงได้ ตามสมควรแก่ภูมิธรรมและบุญบารมีของแต่ละท่านที่ปฏิบัติได้ ปัญญาในชั้น “ภาวนามยปัญญา” นี้แหละ ที่จะเป็นองค์คุณ คือความเป็นใหญ่และพลัง ให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย กล้าแข็งและมั่นคงยิ่งขึ้น อันช่วยให้เกิดความพากเพียรเรียนรู้และปฏิบัติพระสัทธรรม ให้สามารถเจริญสติสมาธิ และปัญญา ให้สูงยิ่งๆ ขึ้นไปถึงโลกุตตรปัญญาได้ดี องค์คุณคือความเป็นใหญ่และพลังนี้ พระท่านเรียกว่า อินทรีย์ ๕ พละ ๕ ได้แก่ ศรัทธา ๑ วิริยะ ๑ สติ ๑ สมาธิ ๑ และปัญญา อีก ๑ เหล่านี้ คือ ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายญาณเครื่องตรัสรู้และเป็นธรรมเครื่องเกื้อหนุนอริยมรรคให้เกิดและเจริญขึ้น ได้เป็นอย่างดี

แต่ปัญญาในชั้นนี้ คือ ภาวนามยปัญญาที่ได้จากการรู้-เห็นการเวียนว่ายตายเกิดไปมนุษย์โลกบ้าง เทวโลกบ้าง นรกบ้าง เพียงเท่านี้ ยังจัดเป็นโลกิยธรรม ที่ยังไม่ถึงขั้นให้สามารถกำจัดกิเลสตัณหาอุปาทาน อันเป็นเหตุแห่งทุกข์ ให้หมดสิ้นไปโดยเด็ดขาดสิ้นเชิงได้ จักต้องเจริญภาวนาต่อไป ให้ถึงโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาอันเห็นแจ้งรู้แจ้งในพระอริยสัจ ๔ จึงจะสามารถกำจัดกิเลสเหตุแห่งทุกข์ และบรรลุมรรค ผล นิพพานได้

(๒) วิปัสสนาปัญญา เป็นปัญญาขั้นพื้นฐานที่ให้เจริญถึงโลกุตตรปัญญา ได้แก่ปัญญาอันเห็นแจ้งสภาวะของธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง (ที่มีชีวิต มีวิญญาณครองหรือไม่ก็ตาม) ว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอย่างไร มีสามัญลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็นเองตามธรรมชาติเสมอกันหมด ได้แก่ เป็นสภาพไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์และทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้นานตลอดไป (ทุกฺขํ) และต้องแตกสลายหมดสภาพเดิมของมันไปในที่สุด ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน (อนตฺตา) อย่างไรๆ เป็นต้น

ปัญญาในชั้นนี้ ย่อมเจริญขึ้นได้จากคุณธรรมขั้นพื้นฐาน คือ สีลวิสุทธิ ความหมดจดแห่งศีล ๑ จิตตวิสุทธิ ความหมดจดแห่งจิต คือ จิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์อีก ๑ เมื่อผู้เจริญภาวนาสมาธิถึงขั้นฌานจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใสจากกิเลสนิวรณ์ อ่อนโยนควรแก่งานแล้ว พิจารณาสภาวะของสังขารธรรม คือ ธรรมชาติที่ประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง โดยการพิจารณาให้เห็นสภาพความปรุงแต่งของสังขารร่างกายและจิตใจ ของตัวเองนั่นแหละ ให้เห็นว่าประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่งอะไรและอย่างไรบ้าง และให้เห็นลักษณะตามสภาพที่เป็นจริงว่า เป็นสภาพไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่มีแก่สารสาระในความเป็นตัวตนอย่างไร รวมเรียกว่า เห็น“พระไตรลักษณ์” จัดเป็น ภาวนามยปัญญา ในขั้น วิปัสสนาปัญญา อันเป็นบาทฐานให้เห็นแจ้งแทนตลอดในพระอริยสัจ ๔ ต่อไป

(๓) โลกุตตรปัญญา ปัญญาอันเห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ คือ ความจริงอย่างประเสริฐในทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ และทางปฏิบัติเพื่อถึงความพ้นทุกข์อย่างถาวร ด้วยญาณ ๓ กลุ่ม กลุ่มที่ ๑ คือ สัจจญาณ ได้แก่ ปรีชาญาณกำหนดรู้สัจจทั้ง ๔ ตามที่เป็นจริง ว่านี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา กลุ่มที่ ๒ คือ กิจจญาณ ได้แก่ ปรีชาญาณกำหนดรู้กิจที่ควรทำในอริยสัจ ๔ ว่าทุกข์ควรกำหนดรู้ สมุทัยควรละ นิโรธควรทำให้แจ้ง และมรรคควรเจริญ กล่าวคือ ควรปฏิบัติอย่างไร และกลุ่มที่ ๓ คือ กตญาณ ได้แก่ปรีชาญาณ รู้ว่ากิจที่ควรทำแต่ละอย่างทั้ง ๔ อย่างนั้น ได้ทำเสร็จแล้ว

กล่าวโดยสรุป ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา คือ ความรอบรู้ทั้งในคดีโลกและในคดีธรรมนั้น เป็นดั่งประทีปส่องทางแก่ผู้ทรงคุณธรรมนี้ ให้ดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่ถูกต้อง ให้ได้ถึงความเจริญและสันติสุขยิ่งๆ ขึ้นไป สูงสุดถึงพระนิพพานธรรมที่สิ้นสุดแห่งทุกข์ และที่เป็นบรมสุขตามระดับภูมิธรรมที่ปฏิบัติได้

คนเราจะดีหรือชั่ว จะทุกข์หรือสุข ก็ด้วยปัญญานี้แหละ ดังพระธรรมภาษิต (ขุ.เถร. ๒๖/.../๓๕๐) ว่า

“ชีวเตวาปิ สปฺปญฺโญ อปิ วิตฺตปริกฺขยา
ปญฺญาย จ อลาเภน วิตฺตวาปิ น ชีวติ.

แปลความว่า ถึงสิ้นทรัพย์ ผู้มีปัญญาก็เป็นอยู่ได้ แต่อับปัญญา แม้มีทรัพย์ ก็เป็นอยู่ไม่ได้”

ปัญญา คือ ความเฉลียวฉลาดรอบรู้ในคดีโลกนั้น ย่อมสามารถปลูกฝังให้เกิดและเจริญขึ้นได้ ด้วยการศึกษาเล่าเรียนจากสถาบันการศึกษาทุกระดับ ทั้งก่อนการประกอบกิจการงานในอาชีพ และทั้งภายหลังที่ได้ประกอบกิจการงานแล้ว และแม้เมื่อได้ประกอบกิจการงานในอาชีพอยู่แล้ว ก็ยังสามารถเพิ่มพูนความรู้ ความชำนาญในกิจการงานอาชีพของตนได้ ด้วยการศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่อง หรือปัญหา ตลอดทั้งวิธีแก้ไขและป้องกันปัญหาในการทำกิจการงานที่ควรเรียนรู้ให้แจ่มแจ้ง เพื่อนำไปใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติด้วยดี มีประสิทธิภาพสูง ผู้ทรงปัญญารอบรู้ในชั้นนี้ จัดเป็นผู้มีทั้งความรู้และความสามารถ แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ ถ้าขาดคุณธรรม อีกข้อ ๑ เพราะถ้าขาดคุณธรรม แม้จะเป็นผู้มีปัญญาความรู้ความสามารถ ก็อาจจะประพฤติปฏิบัติตนไปในทางเสื่อม ที่เป็นโทษ เป็นความทุกข์เดือดร้อนทั้งแก่ตนเอง และแก่ผู้อื่น ได้ในภายหลังอีกมาก

เพราะเหตุนั้น ปัญญา ความรอบรู้และความสามารถจึงต้องประกอบด้วยคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจให้ประพฤติปฏิบัติตนไปในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุข ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ที่อยู่ร่วมกันในสังคม ไม่เบียดเบียนหรือก่อโทษ หรือความทุกข์เดือดร้อนแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น ปัญญา ความรอบรู้ ความสามารถ อันประกอบด้วยคุณธรรมเช่นนี้จึงรวมเป็น “สติปัญญาสามารถ” คำว่า “สติ” นั้น หมายถึง ความระลึกได้ คือระลึกได้อยู่เสมอ ว่า ทางใดเป็นทางดี นำไปสู่ความเจริญและสันติสุขอันควรดำเนิน ทางใดเป็นทางไม่ดี อันจะนำไปสู่ความทุกข์เดือดร้อน ไม่ควรดำเนิน

ส่วนปัญญาความฉลาดรอบรู้ในคดีธรรมนั้น ประกอบด้วย ปัญญารอบรู้ทางเจริญทางเสื่อมแห่งชีวิตตามที่เป็นจริง คือ รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ รู้ทางที่จะให้เกิดประโยชน์สุขทั้งในปัจจุบัน และในอนาคต พอที่จะเลือกทางดำเนินชีวิตของตนและนำทางผู้อื่นให้ดำเนินชีวิตไปสู่ความเจริญ และสันติสุข ไม่เป็นการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ให้สามารถอยู่ร่วมกันในสังคมโลกได้ ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข นี้จัดเป็นปัญญาในระดับโลกิยธรรม

สูงขึ้นไปอีก สำหรับผู้ตั้งใจประพฤติปฏิบัติธรรม เพื่อความพ้นทุกข์ ก็เจริญภาวนาสมาธิและปัญญา ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งสภาวะของสังขารธรรม ให้เห็นตามธรรมชาติที่เป็นจริงว่า มีสภาพที่เป็นเองโดยธรรมชาติ คือ ไม่เที่ยง (อนิจฺจํ) เป็นทุกข์ (ทุกฺขํ) และเป็นสภาพที่ไม่มีแก่นสารสาระในความเป็นตัวตน (อนตฺตา) อย่างไร ปัญญาในชั้นนี้ เป็นภาวนามย

ปัญญาชั้นต้น ชื่อว่า “วิปัสสนาปัญญา” อันจะเป็นบาทฐานให้ถึงโลกุตตรปัญญา คือ ปัญญาอันเห็นแจ้งในพระอริยสัจ ๔ กล่าวคือ เห็นแจ้งรู้แจ้งความจริงอย่างประเสริฐ ในเรื่องทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ สภาวะที่ทุกข์ดับเพราะเหตุดับ กล่าวคือ ความบรรลุมรรค ผล นิพพาน และหนทางปฏิบัติตามทางสายกลาง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ให้ถึงความพ้นทุกข์และถึงบรมสุขอย่างถาวร ต่อไป

มีข้อพึงทราบว่า การเจริญปัญญาทุกระดับ ตั้งแต่ปัญญาในระดับโลกิยธรรม ถึงโลกุตตรปัญญานั้น ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ พึงอบรมให้เกิดและเจริญขึ้นได้ด้วยการศึกษาค้นคว้าหลักธรรม ชื่อว่า “พระปริยัติสัทธรรม” จากเอกสารหลักฐานที่เชื่อถือได้ ได้แก่ พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถาต่างๆ ด้วยการสดับพระธรรมเทศนาและ/หรือ รับฟังคำแนะนำสั่งสอน ครูอาจารย์ผู้ได้ศึกษาอบรมกาย วาจา และใจ ตามรอยบาทพระพุทธองค์มาดีแล้ว ปัญญาในชั้นนี้ ชื่อว่า “สุตมยปัญญา” แล้วพิจารณาไตร่ตรองหลักธรรมนั้นให้เข้าใจแนวทางปฏิบัติให้ได้ผลดี ชื่อว่า “จินตมยปัญญา” แล้วลงมือปฏิบัติธรรมอบรมกาย วาจา และใจของตน โดยทางศีล สมาธิ และปัญญา ให้ถึงอธิศีล อธิจิต อธิปัญญา อันมีนัยอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ ชื่อว่า “พระปฏิบัติสัทธรรม” ให้เห็นแจ้ง รู้แจ้ง สภาวะของธรรมชาติและสัจจธรรมตามที่เป็นจริงด้วยตน ชื่อว่า “พระปฏิเวธสัทธรรม” อันยังให้เกิด “ภาวนามยปัญญา” อันให้ได้ คือ ให้เกิดให้เจริญวิปัสสนาปัญญา ถึงโลกุตตรปัญญา จากการที่ได้ทั้งเห็นแจ้งและรู้แจ้ง ดีกว่าสักแต่จำๆ เอาจากตำราหรือฟังๆ ตามเขามา แล้วก็หลงตนว่าเป็นผู้รู้แล้ว

เหมือนเด็กเล่นประกอบชิ้นส่วนตุ๊กตาที่พ่อแม่ซื้อชิ้นส่วนมาให้เล่น ด้วยความที่ตนมิใช่พนักงานทำตุ๊กตาเอง ก็ไม่ชำนาญ จึงประกอบชิ้นส่วนตุ๊กตาผิดๆ ถูกๆ เอาชิ้นส่วนขาเด็กผู้หญิงไปประกอบใส่เป็นขาเด็กผู้ชายบ้าง เอาแขนขวาไปใส่แทนที่แขนซ้ายบ้าง ก็ได้ตุ๊กตาผิดรูปแบบจากที่เป็นจริงไป แล้วก็นั่งตบมือแปะๆ ดีใจว่า ตนนี้เก่งแล้ว นี้เป็นเรื่องที่น่าสงสาร

เพราะฉะนั้น ท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงอย่าเป็นดังเช่นเด็กเล่นประกอบตุ๊กตา ที่ไม่ได้ศึกษาและปฏิบัติธรรม ให้เห็นแจ้งรู้แจ้งด้วยตนว่าสภาวธรรมทั้งหลายใด ที่เป็นสมมุติหรือบัญญัติ และธรรมใดที่เป็นปรมัตถ์ตามที่เป็นจริง ก็หลงเอาสภาวะของสมมุติหรือ

บัญญัติไปปนกับสภาวะของธรรมที่เป็นปรมัตถ์ มั่วไปหมด เพราะความไม่รู้วิธีวิเคราะห์วิจัยธรรม แต่จงเป็นอย่างเช่นผู้ทำหรือผู้ผลิตตุ๊กตาเอง คือ จงศึกษาและปฏิบัติธรรมอบรมกาย วาจา และใจ ให้เกิดปัญญาจากความเห็นแจ้งรู้แจ้งเอง ให้รู้จักวิธีวิเคราะห์วิจัยธรรมเอง จึงจะมีตนเป็นที่พึ่งอันประเสริฐเอง

ผู้สนใจศึกษาสัมมาปฏิบัติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเยาวชนผู้มีอายุตั้งแต่ ๑๓ ปีขึ้นไป ขอเชิญไปเข้าร่วมโครงการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณร ปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติและถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ ในวันที่ ๕ ธันวาคมนี้ ขอทราบรายละเอียดและสมัครเข้าร่วมโครงการบรรพชาอุปสมบทเป็นพระภิกษุสามเณรได้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป ถึงวันที่ ๒๘ มีนาคม นี้ ที่ประชาสัมพันธ์วัดหลวงพ่อสดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โทร. (๐๓๒) ๒๕๔-๖๕๐ ต่อ ๒๒๐ และที่สำนักงานมูลนิธิพุทธภาวนาวิชชาธรรมกาย ศาลาการเปรียญวัดสระเกศฯ กรุงเทพฯ โทร. (๐๒) ๖๒๑-๑๒๓๕-๖ พิธีบรรพชาอุปสมบทจะได้กระทำในวันที่ ๑ เมษายน และให้อยู่ปฏิบัติธรรมต่อไปจนถึงสิ้นเดือนเมษายน ศกนี้

ขอความสุขสวัสดีจงมีแด่ท่านผู้ฟังทุกท่าน

เจริญพร